توژینەوەیەك دەربارەی
گۆڤاری دەنگی گێتیی تازە

مصطفی نەریمان

سالی ۱۹۴۰م
روژی دو شەممە ٤ شوبات ۱۹٤٦
مدیری ادارە و رئیسی تحریری حوزنی موکریانی
دەنگی گێتیی تازە
ژمارە - ١٤ -
خاوەندی امتیاز محامی فایق توفیق
مدیری مسؤل محمد بابان
گوواریکی ئەدەبی، خوێندەواری، زمانی، اجتماعی، بەیانی، هەفتەیی - کوردیە

پێشەکی

لەوساکەوە زمانی کوردی ئەونوەتە سەرکاغەزو ڕێی چاپخانەی گرتوەتەبەر، بەسەریەکەوە نزیکەی سەد ڕۆژنامەو گۆڤارمان دەرچووە. لەو لێکۆڵینەوە فراوانە بەولاوە کە ڕۆشنبیری بەتوانا دکتۆر (کەمال مەزهەر ئەحمەد) لەسەر ڕۆژنامەی (تێگەیشتنی ڕاستی) کردبووی تائێستا کەسی تر لەسەر هیچ کامێك لەو بلاوکراوانە لێکۆڵینەوەیەکی مام ناوەندیشی نەکردووە.

بەڵێ نووسەران (د. کەمال فوئاد) خوالێخۆشبوو علاءالدین سەججادی، د. عزالدین مصطفی رەسوڵ، جەبار جەباری، جەمال خەزنەدار، هەریەکەیان لەسەر ڕۆژنامە، یان چمکێك لە ڕۆژنامەنووسی دواون و نووسیویانە بەلام هیچ یەکێکیان خۆیان نادەن لەشان ئەو خزمەتەی کە (دکتۆر کەمال مەزهەر) کردوویەتی، بەوەی، ڕۆژنامەی (تێگەیشتنی ڕاستی)بۆ خوێنەران ڕوون کردەوەو ...ی دەربڕیوە ئەو ڕۆژنامەیەی کە سوپای بەریتانی داگیرکەر بۆ مەرامی خۆی بە کوردی بلاوی کردبووەوە لە سنووری خۆیدا توانیویتی خزمەتی ئەدەب و مێژوو و وشەی کوردی بکات.

ئێمەش لەم توژینەوەیەدا لە گۆڤاری (دەنگی گێتیی تازە) دەدوێین کەلە چلەکان دا تاماوەیەك بالیوزخانەی بەریتانیا بۆ مەرامی پروپاگەندە بلاویان دەکردەوە، توانیمان ئەوە بسەلمێنین کە ئەم گۆڤارە کومەلێك لە نووسەرو ڕۆشنبیرانی ئەو سەردەمەی لە دەوری خۆی کۆکردبوەوە ئەو نووسەرو ئەدیبانە توانیویانە خزمەتێکی باش بە ویژەو مێژووی کورد بگەیەنن.

ئاستی ڕۆشنبیری کوردی پێش چلەکان:

لە بیستەکان دا چاپخانە گەیشتە کوردستانی عیراق و دەست کرا بەچاپ کردنی ڕۆژنامەو بلاوکردنی کتێب، (پێشکەوتن) یەکەم ڕۆژنامەیە کە لە سالانی (١٩٢٠ - ١٩٢٢) سەدو چل و چوار ژمارەی لە سلێمانی چاپ کراو لە کوردستان بلاوکرایەوە، (مێجەرسۆن) ئەم ڕۆژنامەیەی لە سلێمانی دامەزراند تاوەکو جێی و شوێنی (تێگەیشتنی ڕاستی)بگرێت، لە حوکمرانی شێخ مەحمودی

ئەمردا رۆژنامەکانی (بانگی کوردستان و رۆژی کوردستان و ئومێد ئیستقلال و بانگی حەق) دەرچوو، پاش ئەوەش هەر لە سلێمانی رۆژنامەی (ژیانەوە) دەرچوو لەوەولا ئەم رۆژنامەیە بوویە (ژیان).

لە رەواندزیش رۆژنامە نووس و مێژوونوس و ئەدیبی بەناوبانگی کورد (حوزنی موکریانی) (١٨٨٦ - ١٩٤٧) لەماوەی سالانی (١٩٢٦ - ١٩٣٢) بیست و چوار ژمارەی لە گۆڤاری (زاری کرمانجی) چاپ کرد، هەر لە بیستەکان دا لەبەغدا، یەك ژمارە لە گۆڤاری (پەیژە) لەلایەن (مصطفی شەوقی)یەوە دەرچوو شانزدە ژمارەش لەگۆڤاری (دیاری کوردستان ١٩٢٥ - ١٩٢٦) لەلایەن (صالح زەکی صاحبقەرانەوە) دەرچوو، ژمارەی کتێبە کوردی‌یە چاپ کراوەکانیشیان لەم ماوەیەدا (٢٣)کتێب بوون بەقەوارەی (١٠٩٣) لاپەرە.

لە سی‌یەکان دا بزووتنەوەیەکی رۆشنبیریی کوردی سەری هەڵ دا، یانەی سەرکەوتن دامەزرا، محمد ئەمین زەکی بەگ (١٨٨٠ - ١٩٤٨) دوو بەرگ لە مێژووی کوردو کوردستانی داناو حسین حوزنی‌ی موکریانیش زنجیرەیەك کتێبی لەچاپ دا (کوردی‌و مەریوانیش) لە بەغدا دوانزدە کتێبیان پێشکەش کرد، بەکورتی بڵێین لە سی‌یەکان دا (٧١) کتێبی کوردیمان بە قەوارەی (٥٨٢٣) لاپەرە لەچاپ دراو بلاوکرایەوە. لە گورەپانی رۆژنامە نووسینیش دا پیرەمێردی نەمر (١٨٦٧ - ١٩٥٠) جڵەوی ژینی گرتە دەست و بوویە رۆژنامەیەکی هەفتەیی ئەدەبی. لە هەولێریش گۆڤاری (روناکی)لەلایەن پارێزەر (شێت مصطفی)وە لە سالانی (١٩٣٥ - ١٩٣٦) یانزدە ژمارەی لێ‌دەرچووە لە دوا مانگی دوا سالی سی‌یەکان ئەستێرەی گۆڤاری (گەلاوێژ) لە کەل هاتە دەرو تا سالی ١٩٤٩ واتە دە سالی تەواو خزمەتێکی یەك جار تەواوی ویژەو مێژووی کوردی کرد.

لەدوا سالی سی‌یەکان دا ئاگری شەری دووەمی جیهان هەڵ گیرساو پزیشکی ئەو ئاگرە سەرانسەری جیهانی گرتەوەو کاری کردە سەر ژیانی ئابووری‌و کۆمەلایەتی‌و رۆشنبیریی هەموو گەلان بە جۆریك ژمارەی کتێبە کوردی‌یەکانمان لە چلەکان دا نیواو نیو زیاتر هاتە خوارەوەو لەو سالانەدا (٤٢) کتێبمان بۆ چاپکرا بە قەوارەی (٢٧١٤) لاپەرەو لە رۆژنامە نووسینیش دا ئاگری شەر کاری نەکردە سەر (ژین و گەلاوێژ)و گۆڤاری (دەنگی گێتیی تازە) شمان هاتە دنیاوە.

ئەو هەل و مەرجەی کە دەنگی گێتیی تازەی تێدا لە دایك بوو:

شەر بوو، شەرێکی جیهانی توندو تیژو سامناك بوو، ئەورووپا بەرامبەر تەوژمی هیتلەری نازی هەرەسی هێنا، لەماوەی یەك دوو مانگ دا ئەلمانیای هیتلەری لە ئەورووپاوە تەکانی‌داو ژۆروی ئەفەریقاشی گرت لە ئەورووپاشەوە سنووری یەکێتیی سۆڤیەتی شەق کردو گەیشتە قەوقاس، ئەم رۆژهەلاتی ئێستای خۆمان کەوتبووە ناوەراستی دوو کەڵپەی هیتلەرەوە، لە بەرلینەوە (یونس بەحری) هاوارو هەرەشەی دەکرد کە بەم نزیکانە سوپای ئەڵمان شام و بەغدا دەگرێ، بەرەی فاشیستەکان بریتی بوون لە دەوڵەتانی (میحوەر - تەوەرە) کە (ئەڵمان وئیتالیاو ژاپۆن) بوون، بەرەی جیهانی دیموکراتیەت ریزی خۆیان قایم کردو دەوڵەتە هاوپەیمانەکانیان دروست کردو بریتی‌بوون لە (ئینگلتەرەو، یەکێتیی سۆڤیەت و ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا)، سوپای ئەم سێ دەوڵەتە لەگەڵ میللەتە ئازادیخوازەکانی گێتی ریزی خۆیان سفت و پتەوکرد بۆ ئەوەی مێردەزمەی فاشیەت برۆخێنن. بەرامبەر ئێستگەی بەرلین، لەندەن و مۆسکۆ هاواریان دەکرد، لەو حەلەدا لە شاری (یافا)ی فەلەستین ئێستگەی (شرق الادنی) دانرا، هاوپەیمانەکان دایان مەزراند بەعەرەبی دژی (بەرلین و باری) پروپاگەندە بکات هەر لەو هەل و مەرجەیش دا، سێ نوسەری کوردپەروەر (عبدالله گۆران رەفیق چالاك، رەمزی قەزاز) گەیشتنە (یافا)و لەوێ ئێستگەی کوردستانیان دانا کە بەشێك بوو لە (شرق الادنی) بەراستی ئەو سێ رۆشنبیرە دەنگی وشەی کوردی‌یان بەگوێی کوردانی جیهان دا بلاوکردەوەو پر بەهەردوو گوێیان لێرەو لەوێ دەمان بیستەوە، هەر لەوکاتەیش دا نیشتەجێی دەوڵەتە هاوپەیمانەکان لەبەغداد (بالیوزخانەی بەریتانی) گۆڤاری (دەنگی گێتیی تازە)یان دەرکرد، ئەم گۆڤارە بەو ناوەوە چوار سالێك دەرچوو، دوو سالی ئەووەلی یەك مانگی بوو، ئنجا بوو بە گۆڤارێکی هەفتەیی.

چی‌لەسەر (دەنگی گێتیی تازە) نوسراوە:

١ - خوالێخۆشبو مامۆستا (علاءالدین سەجادی ١٩٠٨ - ١٩٨٤) رۆژنامەنوس و ئەدیب کە هەڤاڵی نوسەرانی دەنگی گێتیی‌بوو ئاگای لە دەرچوونی ئەو گۆڤارە بوو لە کتێبی (مێژوی ئەدەبی کوردی)دا دەربارەی ئەم گۆڤارە نوسیویتی دەڵێت (گۆڤارێکی پەیامی‌و ئەدەبی بووە، بالیوزخانەی بەریتانیا لە بەغداد دەری‌کردووە، سەرەتا

بڵاوكەرەوە بووە، لە پاشا بە وێنەی گۆڤار، یەكەم ژمارەی لە تشرینی یەكەمی ١٩٤٣ دەرچووە، توفیق وەهبی و سەید حسێن حوزنیی موكریانی سەر نوسەری بوون، لەسەرەتای ئەیلولی ١٩٤٧ بەو لاوە ئیتر دەرنەچوو)[٣].

٢ ـ كاك (جەمال خەزنەدار)یش دەربارەی ئەم گۆڤارە نوسیویتی دەڵێت (گۆڤارێكی مانگی وێنەدار بووە، لەلایەن باڵیوزخانەی بەریتانی لە بەغداد دەرچووە، ژمارە یەكی لە نیسانی ساڵی ١٩٤٣دا دەرچووە، هەتا ساڵی ١٩٤٧ بەردەوام بووە)[٤].

٣ ـ مامۆستا (جەبار جەباری)یش نوسیویتی دەڵێت (گۆڤارێكی ئەدەبی وێنەدارە بەشی پەیوەندی لە باڵیوزخانەی بەریتانی لە بەغداد دەری دەكرد، ژمارەیەكی لە تشرینی‌یەكەمی ساڵی ١٩٤٣دا دەرچوو، زانا توفیق وەهبی و حسێن حوزنی موكریانی و شێخ حسێن و كەسانی‌تر بەشداریان لە نوسینیان دا دەكرد، بەرێك و پێكی ٢٤ ژمارەی لێ دەرچوو، لە تشرینی یەكەمی ١٩٤٥ بووبە گۆڤارێكی یەك هەفتەیی و سی و پێنج ژمارەی بەم جۆرە لێ‌دەرچوو لەوە بەولاوە قەوارەی رۆژنامەیەكی هەفتانەی وەرگرت و لە تشرینی‌یەكەمی ١٩٤٦ تا ٢٥ ئابی ١٩٤٧ سی و چوار ژمارەی لێ دەرچوو، ئنجا بەكی‌كەوت، ئەم گۆڤارە لە كوردستان دا بەفراوانی بڵاو دەكرایەوەو ژمارەكانی دەگەیشتنە كوردستانی ئێرانیش هەرچەندە ئەم گۆڤارە بۆ ئەوە دانرابوو پروپاگەندە بۆ لایەكی ئیستعماری بكات كەبە ئاگرو ئاسن حوكمی عیراقیان دەكرد، لەلاپەرەكان دا پارچە شیعرو مێژوو چیرۆكی كوردی و بابەتی وەرگێڕاو هەبوو) تێ‌بینی: ئەم زانیاری‌یانەم لە ئەدیب گیوموكریانی وەرگرت كە برای خوالێ‌خۆشبوو حوزنیی موكریانی‌یەو زۆر رێزو سوپاسم بۆی هەیە[٥].

٤ ـ دكتۆر كەمال مەزهەر ئەحمەدیش لە كتێبی (تێگەیشتنی راستی)دا دەربارەی ئەم گۆڤارە نوسیویتی دەڵێت (دەنگی‌گێتی ـ بەغداد ١٩٤٣، سەرەتا لە نیسانی ١٩٤٥ وەك پەخشە دەرچوو لە تەشرینی هەمان ساڵ بوویە گۆڤار تا ساڵی ١٩٤٧ ژیا، لەگەڵ ئەوەش دا كە ئنگلیز بۆ كاری پروپاگەندەی خۆیان لە ساڵەكانی شەڕی دووەمی جیهانی‌دا دەریان دەكرد بەڵام پڕە لەوتارو بەرهەمی ئەدەبی و زانستی بایەخدارو لەژێر ناوی گۆڤارەكەدا نوسراوە: ئەدەبی، خوێنەواری زمان، اجتماعی، پەیامی هەفتەیی كوردی‌یە. قەوارەی ٢٣×٢٨ سم

ئەمە چل و پێنج ساڵە بەسەر دەرچوونی یەكەم ژمارەی ئەم گۆڤارەدا تێ‌پەڕیوە، ئەم ماوەیە ئەوەندە دوورە وەخت نی‌یە كە لە پشكینی سەرچاوەكان دا خۆمان زۆر ماندوو بكەین، هەندێ لەو كەسانەی كە لە لاپەرەكانی ئەم گۆڤارەدا بەرهەمیان بڵاو دەكردەوە هێشتا لەناومان دا ماون و دەژین، من خۆم وەك یەكێك لەو نوسەرانە كە لە پلەی دووەمی ئەم گۆڤارەدا بە شداریم كردووەو نزیكەی دەدوانزدە ماددەم تێ‌دا بڵاوكردوەتەوە، بەئەركی سەرشانی دەزانم ئەم توێژینەوەی لە سەر بڵاوبكەمەوە بەهیوای ئەوەی ئەگەر بۆم لواو تەمەن بەدەمی‌یەوە هەبوو لێكۆڵینەوەیەكی تێرو تەسەل لەسەر (گەلاوێژو دەنگی‌گێتی‌ی تازە) بڵاوبكەمەوە.

ئێوەو دەنگی‌گێتی‌ی تازە:

بە بۆچوونی من ئەم گۆڤارە بەدوو پلەدا تێ‌پەڕیوە.:

پلەی یەكەم:

بەشی پەیوەندی لە باڵیوزخانەی بەریتانیا لە بەغداد بۆ پروپاگەندەی شەڕ دژی تەوەرەكان لە تەشرینی یەكەمی ١٩٤٣دا ژمارە (١) ی بەرگ (١) ئەم گۆڤارەی دەرهێنا (بڕوانە وێنەی بەرگ ژمارە ـ ١ ـ)و لە ناوەوەی یەكەم ژمارەی‌دا بەم شێوەیە (باڵیوزخانەی بەریتانیا) ئامانجی دەنگی گیتی‌ی تازە. ئەم گۆڤارەیان روون كردوەتەوە (بەناوی بینای چاوان. ئامانجی دەنگی گیتی‌ی تازە. بڵاوكردنەوەی ئاگای راستە لە بارەی هەموو كردارو قەوماوێكی ئەم جەنگە گێتی‌گرەوە. ئەم گۆڤارە زانیاری بڵاو ئەكاتەوە لە بارەی ئەو كوششە جەنگیە مەزنە بێ مانەندانەوە كە نەتەوە دیموكراتیەكان بۆی تێ‌ئەكۆشن كە وەكو ئازادی و بەختیاری و خوێندەواری مەردومە.

ئەم گۆڤارە بەشێ لە لاپەرەكانی تەرخان ئەكا بۆ زانیاری دیرێك و یاسا بۆ پەندی پێشینان، شعر، ئەدەبیات، داستان، ستران، چیرۆك و گۆرانی كەڵكی بەرزكردنەوەی خوێندەواری‌یان هەیە، لەگەڵ ئەوەشا تێ‌ئەكۆشێ بۆ بەرزكردنەوەی ژیانی كۆمەلایەتی و شارستانیتی و زانیاریش بڵاوئەكاتەوە بۆ چاك كردنی تەندروستی و كشتوكاڵ و ئابوری و بازرگانی، ئیتر خواپشتیوان بێ.»

لكی بڵاوكردنەوەی دەنگ و باسی كوردی لە مودیری پەیوەندی گشتی باڵیوزخانەی بەریتانی‌دا لەبەغدا

لە ئامانجی دەنگی گیتی‌ی تازەوە ئەوەمان بۆ دەردەكەوێ كە پاڵ پشتی نەتەوە دیموكراتی‌یەكانە لەم جەنگە جیهانی‌یە مەزنە كە دژی

دشیست بەرپابووەو لەپیناوی ئازادیو بەختیاریو خویندەواریدا ێ‌ئەکوشیت و بەشیك لە لاپەرەکانی بۆ ویژەو میژوی کوردی ەرخان کردووە.

دەنگی گیتی لە تشرینی یەکەمی سالی ١٩٤٤دا پێی نایە سالی دووەمی‌یەوەو ژمارەیەکی سالی دووەمی بەم پیشەکی‌یەوە دەستی پی‌کرد بەم ژمارەیە گۆواری دەنگی گیتی‌ی تازە پی ئەنیتە سالی دووەمیەوە. دەنگی گیتی‌ی تازە بۆ پیك هینانی ئەو ئامانجەی لە پیشەکی سالی یەکەمیدا دابناوە بی ووچان تیکۆشی، دەنگی گیتی تازە لەبارەی نگای ئەم جەنگە گیتی گرەوە هەرچی راست بو ئەوەی بلاوکردەوە بۆ بەرز بونەوەی گیانی دیموکراتیو روون کردنەوەی مرۆڤ لە گیتی‌ی تازە لە سالی یەکەمیا ئاوینەی پیرۆزی گەورە گەورەی سپای دادی دیموکراسی بو. گۆوارەکەمان پشت بەخوا لەناو سالی دووەمیدا دەنگی موژدەی پیرۆزی ئەنجامی رانەهیلی.

دووسال ئەم گۆڤارە لە بالیۆزخانەی بەریتانیاوە دەردەچوو، سالی یەکەمیان بەقەوارەی گەورە (٣٢×١٦ سم) سالی دووەمیان بەقەوارەی مام ناوەندی (٢٤×١٦ سم)، سالی یەکەم دوانزدە ژمارەی لی‌دەرچوو لاپەرەی هەر ژمارەیەکیان (٤٨)بوو واتە بەسەریەکەوە سالی یەکەم (٥٧٦) لاپەرەی دەرچوو سالی دووەمیان دیسانەوە دوانزدە ژمارەی لی‌دەرچوو، لاپەرەی هەر ژمارەیەکیان (٩٦)بوو، بەسەریەکەوە سالی دووەم (١١٥٢) لاپەرەی لی‌دەرچوو. دەبی ئەوەشیان لەبیر نەچیت کەهەر شەش ژمارەی سالیکیان ژمارە بەرگیکی لە سەر دادەنرا واتە لەم چوارساڵەدا (٢٤) ژمارە لە چواربەرگ و بە قەوارەی گشتی (٥٧٦+١١٥٢= ١٧٢٨ لاپەرە)بوو.

لەم دوو سالەدا ئەم نووسەرانە بەرهەمیان زۆر بلاو بوەتەوە (توفیق وەهبی، حسین حوزنی موکریانی، شیخ حسنی شیخ حمە مارف).

هەر بەم هۆیەوە کە (دەنگی گیتی‌ی تازە) پێی ناوەتە سالی دووەمی‌یەوە گۆڤاری (گەلاویژ) بەم جەشنە هەستی خۆی بەرامبەر ئەم گۆڤارەی دەستەخۆشکی دەربریوە:

(بە پیرۆزیو سەربەرزی. بە خۆشیو بە گەشی گۆڤاری پرنگاری دەنگی گیتی‌ی تازە پلەی سالی یەکەمی بردەسەر، خەرامان خەرامان بەدلیکی‌پر بەزم و بەزەمزەمەیەکی پر ئاهەنگەوە وا پی‌ی نایە سالی دووەم، نالین پی‌ی نایە سالی دووەم!... بگرە ئەلیین لە مەعنویات و لە ئاگادارکردنەوەمان بۆ دەنگوباسی دەولەتی گەورەی بەریتانیاو هەمو جۆرە شتی پلەی حەوتەوانەی پەی دەرپەی پەی کرد.. چون وا نی‌یە؟.. بە زمانی خۆشەویستی خۆمان بە هەمەتی دەولەتی بەریتانیاوە هال و هەوالی هەموو لایەکیان ئەخویندەوەو بەزم و رەزم، شەرو شورو هەلس و کەوتی هەمو دنیامان بە هۆی نیگارەوە جوانەکانیەوە ئەبینی...)

زۆربەی بەرهەمەکانی (توفیق وەهبی ١٨٩١ - ١٩٨٤) زمانەوانیو رامیاریو چیرۆك بووە، (دەستووری زمانی کوردی) بەزنجیرە نوسینیك تا دە ژمارەیەك لە سەری‌رۆیشتوە، هەروەها لە سەر وشەو زاراوەکانی (باکوور، نیوەرۆ، پس پۆر، ئازاد، شارەزا) دواوەو شی‌کردنەتەوە، جگە لەمانە توفیق وەهبی چەند نوکتەو چیرۆکیکی بەتامی بلاوکردوەتەوە، وەك (بەختیارو بەدبەخت، ئەحەی کورنو. قەزای دیزە کەوت لە گۆزە)و رەخنەی لی‌گیراوەو وەلامی رەخنەکەشی داوەتەوەو دەربارەی هاتنی مێجەرسون بۆ هەلەبجە نوسینیکی نوسیوە. (حسین حوزنی موکریانی) زۆربەی نوسینەکانی دەربارەی (میژوو، رامیاری، ئەدەبیو بابەتی وەرگیراو)بووە، دەربارەی (لورد بایرۆن و شکسپیرو سیر جۆن مالکولم و کەسانی‌تر) لە گۆڤارە میسری‌یەکانەوە کەرەستەی کردوەتە کوردی.

(شیخ حسن شیخ حمەمارف)یش نوسینەکانی (رامیاری، ئەدەبیو فولکلۆرو بابەتی وەرگیراو بوە).

جگە لەم سی نووسەرانە ئەم نووسەرانە، کەم تا زۆر لەم پلەیەدا نووسینیان لەم گۆڤارەدا بلاوکردوەتەوە (عبدالمحسن هوشیار، فائق کاکەمین، عبدالقادر حیشمەت، بەکر دلیر، ناجي عەبباس، طاهر ئەحمەد حەویزی، محمد رشدی دزەیی، فاضل نظام الدین، رەفیق چالاك. شیخ سەلام، فەروج عەلی قەرەداغی) لە مەیدانی شیعریش دا ئەم شاعیرانەمان شیعریان تیادا بلاوکردوەتەوە (ئەحمەد شیخ غەنی، ئەحمەد شوکری، ئەنوەر مائی، قانع، ملاحسن ملاقادر - شاهۆ -، زیوەر، مەدهوش، وردی).

لەم پلەیەدا گرنگی دراوەتە کەلەپووری کوردیو دەربارەی ئەم شاعیرانە گەلی نوسین و پارچە شیعرمان بەرچاو دەکەوی (میرزا شفیع، مەلا مصطفای بیسارانی، پرتەو هەکاری، حەمە ئاغای دەربەندفەقەرە، مهربان خاتون، فەقی قادری هەمەوەند) هەروەها (داستانی قەلای (دمدم و لەپ زێرین و مەم و زین بە شێوەی موکری بەدوورودرێژی بلاوکراونەتەوەو لەم دواییەدا وەك سەرچاوەی کەلکیان لی‌وەرگیراوە.

رینووسی کوردی لەم پلەیەدا چ لە گۆڤاری گەلاویژ و چ لە دەنگی گیتی‌دا وەك یەك وابوون حەوت لەسەرو ژێری پیتەکان نەبوون و ئەم گۆڤارە لە لایەن زمانەوانی‌یەوە هەولیکی زۆری داوە بۆ نووسینی کوری پەتی ئەمەش دەگەرێتەوە بۆ سەرپەرشتی‌کردنی (زانا

توفیق وەهبی)و گەلێك وشەی وەك (باكوور، گێتی، هاپەیمان، تەوەر، كۆمار، شالیار، سەمەرە، گەمارۆ، شادوت، نیگار پالو، شەوق هاوێژ، ئاسیب) بەرنامە، كارنامە، ئەورەنگ، دروشم هتد..

كەوتە زمانی كوردی‌یەوە كە تا ئێستا هەندێكیان رەگیان داكوتاوەو بەكار دەهێنرێن.

لەم هەزارو حەوت سەدو ئەوەندە لاپەرەی دەنگی گێتی‌ی تازە لە نزیكەی دووسەد لاپەرە زیاتر بەشی هاوپەیمانەكان و پشتگیری كردن لەو جەنگە مەزنە بێ‌مانەندەوە نەبوو.

پلەی دووەم:

لە ساڵی چل و چوارەوە بەرەی فاشیەت گڵۆڵەیان كەوتە لێژی‌و سوپای ئەڵمان لە شەرەكانیان دا بەرامبەر هاوپەیمانەكان خۆیان پێ رانەدەگیرا، لە ساڵی چل و پێنج نازی‌یەت بە جاری هەرەسی هێناو

شەریان دۆڕاندو نەتەوە ژێردەستە چەوساوەكان یەك لە دوای‌یەك كەوتنە خەبات بۆ ئازادی وەرگرتن، هاوپەیمانەكان كە سەركەوتنیان وەدەس هێنا ئیشیان بە پروپاگەندەكردن نەما (ئێستگەی شرق الادنی) بە عەرەبی‌و كوردی‌یەوە داخراو هەرسێ رۆشنبیرەكانیان گەڕانەوە، بالیوزخانەی بەریتانی (نوێنەری هاوپەیمانەكان لەبەغداد (دەستیان لە (دەنگی گێتی‌ی تازە) كێشایەوە، سێ كوردی دڵسۆزی وشەی كوردی (حوزنی‌ی موكریانی، محمد بابان، فائق توفیق) داوایان لە (وەزارەتی ناوخۆ ـ داخلیە) كرد ماوەیان بدات گۆڤارێك بەناو (دەنگی گێتی‌ی تازە)وە دەربكەن، وەزارەتی ناوخۆیش بەم نوسینە موافەقەتی لەسەر دەركردنی ئەو گۆڤارە كرد:

(وەزارەتی داخلیە ـ ژمارەی ـ ١٤١٦

مودیریەتی دعایەتی گشتی رۆژی ١٩/٢٣/٤/١٩٤٥

مەوزوع ـ دەستوردان بۆ دەرهێنانی گۆوار

بۆ سید فایق توفیقی مەحامی.

ئەوا لەسەر خواستی خۆتان پایەبەرز وەزیری داخلیە بۆ دەرهێنانی گۆوارێك بەزمانی كوردی بەناوی (دەنگی گێتی‌ی تازە»وە موافەقەتی كردووە، كە دەبێ مدیری مسؤول محامی محمد بابان بێ، جا تكا دەكەین كە بەپێی ئەحكامی قانونی مطبوعات و ئەو مراسمە كە بەندیوارە بە بڵاوكردنەوە بپزوون. مدیری دعایەتی گشتی

روونوسێ بۆ ـ وەزارەتی داخلیە ـ مدیری شرطەی گشتی.

متصرفیەتی لواء بەغدا. مدیری لێپرسینەوە بەپێی ئەم ئیجازە نامەیە پارێزەر (فائق توفیق بووبە خاوەن ئیمتیازو پارێزەر محمد بابانیش بووبە بەرێوەبەری مەسؤول و خوالێخۆشبو حوزنی موكریانیش بووبە مودیری ئیدارەو نووسین و ژمارەی یەكەمی ئەم جارە ئەم گۆڤارە ـ واتە: پلەی دووەم ـ رۆژی دوشەممەی ١٢ ی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٥دا دەرچووە ـ بروانە وێنەی ژمارە ـ ٢ـ

هەر لەم ژمارەیەدا خاوەن ئیمتیاز (پارێزەر فایق توفیق) بەم شێوەیە ئامانجی (دەنگی گێتی‌ی تازە)ی لە یەكەم لاپەرەدا بڵاوكردووەتەوە (بەدڵێكی پاك و خاوێنەوە نیازمان كردو بریارمان ـ دا كە لە رێگای خدمەتی زمانی كوردی‌و ئەدەبیاتەوە خدمەتێكی چاكی گشتی‌و نەتەوەكەمان بكەین، خدمەتێكی بە ویژەی وا كە بۆ خوداو بۆ خۆشەویستی نیشتمانەكەمان بێ. چونكە باوەرمان وایە كە هەمو نەتەوەیێكی زیندوو بەبێ زمانێكی فراوان و ئادابێكی بەرزی ئەوتۆ كە بۆ فراژین و ژیان و گۆرین بشێ‌و دەست بدا، چاك نازێ‌و سەر ناكەوێ، وە هەر لەر ئەو گۆرینە ئەی باتە سەر بارێك كە بەرادەییكی فراوان خدمەتی زانستی‌و هونەر بكا بەراستی بەیانی زمان وەكو سیحر وایە (وإن من البیان لسحرا) دیارە نەتەوەی كورد لەو نەتەوە زیندوانەیە كە لە بەرزبوونەوەی زمانی عەرەبی‌و فارسی‌و توركیدا دەستێكی باڵای وایان هەیە كە یاد بكرێ‌و هەمەتێكی گەورەیان لەو بارەوە نواندوە. لەم عونسرە چاكە زیرەكەدا گەلێك زانای گەورە گەورە پێگەیشتووون كە بە تالیفاتەكانیان لە هەموو لایێكدا ناوبانگیان سەندووە، وە ئەوانەی شارەزای زمانی كوردین ئەزانن كە تاچە رادەیێك ئەدەبی كوردی هێزی لێك دانەوەو عاطفیەی ئنسانی هەیە، وە تا چە پایەییك بیری بەرزو هیواو هومێدی دوور دوور پیشان ئەداو، وە بە پێویستمان زانی كە لە رێی خدمەت بۆ ئەم گۆوارە، وەبۆ خدمەتی ئەم زمانە بەشداریی بكەین و بۆ بەرزبوونەوەو پێشكەوتن و خاوێن كردنەوەی تێبكۆشین، ئەمەش دیارە بەهۆی فضل و تێكۆشینی برا خوێندەوارەكان وشارەزاكانی زمانە كەمانەوەیە وە هیوامان وایە لە سایەی ئەو كەسانەوە كە بۆ پێشكەوتن و بەرز بوونەوەی تێ‌كۆشن چاكتر سەركەوین، ئەم گۆوارە. ئامادەیە بۆ بڵاوكردنەوەی ئەو وتارانەی لەلایەن ئەدیب و فاضلەكانەوە ئەنێررێن، بەڵام تكای گەورەمان ئەمەیە كە وتارەكانیان لەرێی ئامانجی گۆووارەكە لانەداو توفیق و پشتیوانی لە خودا دەخوازین. مەحامی فائق توفیق).

لە لاپەرە دووی ژمارە یەكی‌دا دەنگی گێتی‌ی تازە بەم شێوەیە رێبازی خۆی ئاشكراكردوە كە دەڵێت (بڵاوی دەكەینەوە كە گۆواری گێتی‌ی تازە سەربەخۆ دەرئەهێنرێ‌و لەگەڵ هیچ حزب و كۆمەڵێكیشدا پەیوەندی نیە، مدیری ئیدارەو رەئیسی تەحریری حوزنی موكریانی‌یە. هەموو مخابرەو نوسین و حەوالەو وتار بەناوی ئەوەوە ئەنێررێ‌و لە دائرەی بەرید بە ژمارە ـ ١٨٥ ـ تۆمار كراوە)، گۆڤارەكە لە یەك مانگی‌یەوە لەم پلەیەدا بووبە گۆڤارێكی هەفتەیی وەك لەسەر

بەرگ و یەکەم لاپەرەیدا ئەم دروشمە نوسراوە (گوواریکی ئەدەبی، خویندەواری، زمانی، ئیجتماعی، پەیامی، هەفتەیی، کوردی‌یە).

ژمارە یەکی ئەم گوڤارە لەم پلەیەدا رۆژی دووشەممە ١٢ی تشرینی دووەمی ١٩٤٥ دەرچــووە قەوارەشی بوویــە (٢٤×١٦)سم، هەر ژمارەیەکی (٢٤) لاپەرە بو، نرخی ژمارە یەکی (٢٦) فلس و بەدەلی ئیشتراکی سالانـەی (١٫٢٥٠ دینار)و ناونیشانی لە بەغداد گەرەکی جەدید حسن پاشا)بوو.

هەر کە ئەم گوڤـارە سەربەخویی خوی وەرگرت و پەیوەندی بە بالیوزخانەی بەریتانیاوە هیچ کومەل و دەزگایەکەوە نەما لە نووسەرو شاعیرانی ئەو سەردەمەوە چەندان نامەی پیروزبایی بوهات، وەك ئەم نووسینـەی شاعـیر (أ.ب. هـەوری) کە لە ژمـارەی (٦) کانـونی یەکەمی ١٩٤٥دا نوسیبوی دەلیت:

(بـە پەیامەوە، چەند خوشە کە لە تاریکیی زەریای بیرو لیك دانەوەی دوارۆژا بەشەپولی سەراسیمەیی کەوتبیتە گەرداوی بی‌پەیەوەو گرش دامابی دەستی نەزانیت دابیتە بەر دوو ئەژنوی بی‌هیزی‌و ئەژنو بەر دلی پر ئاوات و سەری کەسـاسیەت بەسەردا شور کردبیتەوە، کەچی لەپر سەر رشتەی تروسکەی شادیت لەلیوە دەرکەویت. لە کاتیکی تەنیایی‌دا بەو رەنگە گلولەو گردنشین دانیشتبوم دا چرای دوا رۆژم بە بی‌پلیتەو نەوت لی وون بوو، لەو بیرەدا بووم مومیك بخوازم بەلکـو بەهـویەوە چرا گووم بووەکە بدوزمەوە کەچی هاوری‌یەکم پەیـدابـوو وتی، هابگرە وە ژمارە یەکی دەنگی گیتی‌ی تازەی دایە دەستم، بەلام چون دەنگی گیتی‌یەك، دەنگی گیتی تازە بەپەیامەوە، بە پەیـامیکی بەئیـمانـەوە، هاتوە لە قورگی پر گریانەوەو بەسوزی سینەی وەك بریانەوە بە ئاهـ و نالەی بی سامانەوە، نیشانەی میشکی بیداری شەوە، بەلگەی دوو چاوی قەد نەچوەخەوە، نموونەی بیری بەرزی لاوانەوە، یەك دلی چەندری هەم دووئاوانەوە. . . پەیامی وایە ئیتر لەمەولا بەپشتی هاوین روو بکاتە خودا، زوربکاو خو بەبیری بەرزو بیتی وردەوە تەقەلای شەوو رۆژ بـەسیت بەیەکەوەو مەبەستی بەرزی کە خزمەتی زمانی کوردی‌یە بخاتە پیشی هەمو ئامانجیکەوە. . .)

هەروەها لە ژمارە (٨)دا (ت، دلپاك) نوسیویتی دەلیت (بەراستی گـەم وڤارە خزمەتیکی بالای زمانی کوردی کردووە بەوەی کەخیرا دەستی کردوە بە نووسینی کوردی پەتی وە بژارەکردنی زمانەکەمان لە وشەی بیگانە بو ئەم کارەی لای ئەوانەی کە نرخی زمانەکەیانیان لاهـەیـە، سوپـاس و ستـایش ئەکـریت. بەلام ئەم کتـوپـری‌یەی کردویـەتی لە تەتەلە کردنی زمانەکەماناو هیرشی‌وشەی پەتی کەلە زووری خوینـدەواران رانـەهـاتـوون. خوینـدنەوەی بو گەلی کەس قورس و نالـەبـار. بووە، چونکـە بەشی زورمان بو خوشی ئەخوینینەوە نەك بو کەلـك وەرگـرتن و فراوان کردنی زانیارمان لە وشەو وتەی کوردی پەتی. ئنجا لەم بابەتەوە تکام وایە کە لەمەولا بەیەك شیوە ـ لهجە ـ بەکوردی پەتی‌یەك کەوا وشەکانی هەمو خویندەواریك لی‌ی راهـاتبی بنوسری، وە ئەگەر هەندی ووشەی بیگانەشی تی‌بکەوی قەیـد ناکا، دوایی بەرە بەرە وشەی کوردی پەتی‌تر بلاو بکەنەوە، تاخویندەوارەکانیش لە سەری رابین، وە لە نوسەرەکانی کوردیشم ئەوی کە لەمەوودوا بەم چەشنە وتار بنوسن و لەم گوڤارەدا بلاوی بکەنەوە).

پیرەمـیردی ئەمریش نوسینیکی بەنرخی بو ئەم گوڤارە نوسیوە لە ژمـارە (٩) دا کە ریکـەوتی ٣١ ی کانونی‌یەکەمی ١٩٤٥ دەکات، حسـین حوزنی موکریـانیش بەم جورە پیرەمیردی پیشکەش کردوە (دوستیکی هونەروەر ئەم وتارە لە لایەن ماموستای زانا پیری رەوشـەن زەمیر، شاعیرو ئەدیبی بەناوبانگ جنابی حاجی توفیق بەگ مان بو هاتوە کە دەفەرمویت: ئەوەتی دەنگی گیتی تازە بەتایبەتی کەوتوتە دەست خوتان هەمو جاری بوم دیت و سـەراپا ئەیخوینمەوە چاوم پی روون ئەبیتەوە. من ئەمەوی لەهەمو شوینیك و لەهەموو مەلبەندیکدا بانگیکی خومانی تیا بدری ئنجا ئەیەوی بەشیوەی ئەولایی کە دەلین (خـودی مەزنـە) یاخود ئاینی (الله اکبر) بیت منیش لە خوشی ئەم ئاوازەی هەستی‌یە کە شاد مەرگ بووم بردمیانە سەر گردەکەی یارەی شوین ئاگـری نەورۆزەکـەی خوم شیـخ محمـدی خال بەکوردی ئاموژگاری بکاو تەلقینم دابدا وەکو ئەمجاریش لە ژیندا وتومە استاد. . .)

لە پلەی دووەمی ئەم گوڤارەدا ئەم نوسـەرانە دەوریکی دیاری‌یان بینـیوەو بەرهـەمیکی زوریـان هەیە (حوزنی موگریانی، ج ـ ب. روژبەیانی، جگەر خوین، ئەحمەد دلزار، پیرەمیرد، م ـ نەریمان، دەرویش عبـدالله جەبـاری ـ دلـریش ـ ، أ.ب. هەوری محمد کەریم قادر، بەکـر دلـیر، مەدهـوش، مەحمـود فەهمی هەمەونـد، مصطفی صفوت، مصطفی شیخ نعمة الله، ئیبراهیم نادری عزالدین کاتب زادە، بەنگینە، ملا عبدالله سعید، دلشاد رەسولی‌و کەسانی‌تر. .)

حسـین حوزنی موکریانی لەم پلەیەدا گەلیك باسی میژوویی لە ژمارەکانی ئەم گوڤارەدا بلاوکردوەتەوە، وەك (کوردی سیامەنصور، کوردی روژبەیانی، کورد لە ولاتی خوراسان دا، دەولەتی منتشا، دەولـەتی دوستیـك، سەرزەوی ماد، پادشـای شەدادیـان، میژوی فەرمـانـرەوای ئەردەلان، دەربـارەی ئەمـین فەیـزی شاعـیرو زانـا) هەروەها چەند باسیکی ئەدەبی بلاوکردوەتەوە، وەك (پەروانەو شەم،

هەی باڵنــدەی پیرۆز، هەی خوشکی نادیـار، بەیتی کەڵ و شێر. ئەندرزو پەند، نیانیو ئاشکرایی، هتد..)

ماموستا جەمیل بەندی رۆژبەیانی دووەم کەسە بۆ زوری بەرهەمە لە لاپەرەکانی ئەم گۆڤارە لە پلەی دوەمیدا نووسینەکانی تام و بۆی خۆی هەبووو لەسەر چوار تەوەردا بوو (یەکەم) زنجیرە نووسینێك دەربارەی بویژەکانی (زەنگنە، دەلۆ، داودە، شێخانی، قەرەحەسەن، تالەبانی، گل).

(دووەم) لە مێـژودا (شەرەفنامە بەکورتیو وەرگێرانی گەشتەکەی فریـاسـتـارك) ـ (سێیـەم،) بابەتە نوسینێکی ئاینی وەك زانسـت و فەرمـایشی مێـژوویيو دەربـارەی کەلـەپـوور بەشکـردن و ژینامەو چاکییەکانی پیری قەرەچیوار)، (چوارەم)سێ پارچە شیعر یەك دوو رەخنــەشی گرتــوە یەکێکیــان لەســەر نووسینێکی منـە دەربـارەی (رەنج بەرو رەنج دەر).

(پـیرەمـێرد)ی شاعـیر چەندنوسین و چەند پارچە شیعرێکی لەم پلەیـەدا بلاوکردوەتەوە، لە ژمارە (٩) دا پارچە شـیعرێکی هەیە بە (نـاونیشـانی ـ هەژارو سـتـەمکار) ئەڵێت ـ بۆ ئەوکەسەی کە ئەڵێ کوردی قافیەی نیە، شیعرەکە (٢٧)دێرە، لە پێشەکییەکەیدا ئەڵێت:

ئامان چەند خۆشە تاڤ منداڵی:
بەلام تێی‌ناگەی تا کۆنە ساڵی
لە منداڵیما کە باوکم ساغ بو:
گەلێ ئارەزوی لە رەزو باغ بو
رەزو خانومان لە (گورگە) دەربو
(گورگانە شەوێ)م زۆر چاك لەبەربو

پیرەمیرد بەم چەند شیعرە دوایی بەچامەکەی دێنێ:

جەوری ستەمکار ئاهی لە دوایە: بەدکار هەمیشـە کاری لەدوایە
دەڵێن خوا دوایی تۆڵە ئەسێنێ: ئەمەوت ڤینی گلپە ئەسێنێ کەچیوا
لەپڕ ئەو تۆڵەیەی سەند: بۆ (خەرگە رەش)بو کاری واپەسەند ئەگینا
ئێستایش هەر ئەو ئەوەیە: ئەکوژن ئەبرن نە دەنگ نە وەیە

هەر پیرەمیرد لە ژمارە (٢١)دا کە رێکەوتی ٢٥ی مارتی ١٩٤٦ دەکات (ئەورۆزنامەی کۆن)ی (بۆ دەنگی گیتی تازە) نوێ کردوەتەوە کە دەڵێت:

مـوژدەبێ ساڵ گەڕایـەوە: ئاگـری ئەورۆز کرایـەوە
بەفـری زسـتـان توایـەوە: گیاو گوڵ و دڵ ژبایەوە
نوخشـەیش بێ لەکوردی هەژار
گوڵ لە باخــا خۆی دەنــوێنێ: بولبـول بەرویـدا دەخــوێنــێ
هەورمـرواری دەپـرژێنێ: شەمـاڵ زنـدەگانی دێنێ
نێرگس مەستەو چاو بەخومار

بەم چەشـە (هەشت) پێنج خشتەکی داناوەو بلاوی کردوەتەوە.

نوسـەری ئەم چەنـد دێرەش لە دە ژمـارەی ئەم پلەیەدا چەند نوسین و پارچە شیعری هەیە. شیعرەکان بەناونیشانی (رۆلە چاکە بۆ نەیـار مەکـە، پێشــەی ئێمەیە، گفتوگوی چوار هەژار، ناگوزێری واسیتـە، بەرخی بەسـزمـان و گورگی سـتـەمکـار) نوسینـەکـانی تر دەربـارەی (کـونفـوشیـوس، ولاتی فنلندە، دوو شاعیری شاکەل، رەنج بەرو رەنج دەر).

ماموستا (دەرویش جەباری ـ دلریش) لە قاهرەوە چەند نوسـینێکی زانستی دەربارەی (هێزی هەڵم، تەلگراف، دیریکی گوگرد، دیریکی کەشتی، دیریکی مێخی‌ئاسن، دیریکی چرا، هتد...) نووسیوە.

ماموستا (یەحیا چروسـتانی) چەند پارچە پەخشـان و شیعری وەك (من و کەویـك، مام صوفی، ژوانیـك بۆ دوارۆژ، هاوتای ماتەم) نوسیــوە، شاعــر (محمــد کەریم قادر) لە نزیکـەی دە ژمـارەدا چوارینەکانی خەییامی کردوەتە کوردیو لە لاپەرەی ناوەوەی یەکەم بەرگدا بلاوکراونەتەوە.

ماموستا (خالد سەعید) چەند چیرۆکێکی بۆ منداڵ نوسیوە وەك (مام زوراب، پولە کوترێك، منداڵەکانتان فێرە ژیان بکەن) شاعیری خواڵی خوشبـو (جگـەر خوین ١٩٠٣ ـ ١٩٨٤).

خواڵی‌خوشبو (مەلا مصطفی صەفوت ١٩٠٥ ـ ١٩٦٣ لە لەبنانەوە لاوانـەوەیـەکی شعـری لە ژمـارە (٢١)دا بلاوکـردوەتـەوە). یەکەم نووسینی شاعیری خواڵی‌خوشبـو (کامەران ـ محمد احمد طە ١٩٣٢ ـ ١٩٨٦ پەخشـانێکە بەناو (شەونمی بەری بەیان) لەژمارە (١)ی ساڵی ١٩٤٦دا بلاروکراوەتەوە.

دەربـارەی کشـتوکـاڵ و لەش ساغیش هەنـدێ کەرەسـتەی تێدا هەیە. هەروەها کەم تا زور بایەخ دراوەتە فولکلورو قسەی نەستەق و پەندی پێشینان

(شـەویـك لەسـەر لوتکـەی ئەڤرسـت) چیرۆکێکی سـەرکەوتووە بەزنجیرە لە حەوت ژمارەیدا نوسراوەو ناوی کەسی بەسەرەوە نییە ئەگەر بەرچاوی لیکۆلەرەوانەکان بکەوێ دەکەوێتە رێزی چیرۆکە هونەرییەکانەوە:

لەم بەشەدا گەلێك تێکستە شیعری شاعیرانی کلاسیمان هەیە، وەك (سەی یاقو، مەولانا خالد، حاجی قادری کۆیی، خانای قوبادی، شێخ رەزا، مەلا مارف کوکویی، سالمی سنەیی، ئەحمەدی کور) بلاوکراوەتەوە.

لە چەنـد ژمـارەیەك دا بەزنجیرە (شیرین و فەرهاد)و (شیرین و خەسرەو) بەکـوردی نوسراون، بزانـە چۆن لەژمـارە (٧)دا ئەڵێت (شیرین و خەسرەوی کوردی ئەم کتێبە سالی ١١٥٠ی کۆچی لەلایەن شاعـیرو زانـای بەنـاوبـانگە خانای قوبادی‌یەوە بەدەستوری نظامی

مامۆستا (خالد سەعید) چەند چیرۆکێکی بو مندال نوسیوە وەك (مام زۆراب، پۆلە کوترێك، منداڵەکانتان فێرە ژیان بکەن) شاعیری خوالێ خۆشبو (جگـەر خوێن ١٩٠٣ ـ ١٩٨٤ وێنەی ژمارە (٤) لەچوار پێنج ژمارەدا شیعری نایابی بڵاوکردوەتەوە.

خوالێ‌خۆشبو (مەلا مصطفی صەفوت ١٩٠٥ ـ ١٩٦٣ لە لەبنانەوە لاوانـەوەیـەکی شعـری لە ژمـارە (٢١)دا بڵاوکـردوەتـەوە). یەکەم نووسینی شاعیری خوالێ‌خۆشبو (کامەران ـ محمد احمد طه ١٩٣٢ ـ ١٩٨٦ پەخشـانێکە بەناو (شەونمی بەری بەیان) لەژمارە (١)ی سالی ١٩٤٦دا بلاروکراوەتەوە.

دەربـارەی کشـتوکـاڵ و لەش سـاغیش هەنـدێ کەرەستەی تێ‌دا هەیە. هەروەها کەم تا زۆر بایەخ دراوەتە فۆلکلۆرو قسەی نەستەق و پەندی پێشینان.

(شـەوێـك لەسـەر لوتکـەی ئەڤرست) چیرۆکێکی سـەرکەوتووە بەزنجیرە لە حەوت ژمارەیدا نوسراوەو ناوی کەسی بەسەرەوە نی‌یە ئەگەر بەرچاوی لێکۆڵەرەوانەکان بکەوێ دەکەوێتە ریزی چیرۆکە هونەری‌یەکانەوە:

لەم بەشەدا گەلێك تێکـتە شیعری شاعیرانی کلاسیهان هەیە، وەك (سەی یاقو، مەولانا خالد، حاجی قادری کۆیی، خانای قوبادی، شێخ رەزا، مەلا مارف کوکوبی، سالمی سنەیی، ئەحمەدی کۆر) بڵاوکراوەتەوە.

لە چەنـد ژمـارەیەك دا بەزنجیرە (شیرین و فەرهاد)و (شیرین و خەسرەو) بەکـوردی نوسراون، بزانـە چۆن لەژمـارە (٧)دا ئەڵێت (شیرین و خەسرەوی کوردی ئەم کتێبە سالی ١١٥٠ی کۆچی لەلایەن شاعـیرو زانـای بەنـاوبـانگە خانای قوبادی‌یەوە بەدەستوری نظامی کردویە بەکوردی بەشێوەیەکی زۆر خۆش و شیرین دایناوە. ئەم کتێبە کە ئێمـە لێـهان وەرگرتوە هەر لەو سالانەی خانای قیادی‌دا محمد صادق نام خۆش نوێسێـك بەدەستی خۆی نوسیـویتـەوەو بە ٣٩ نیگاری رەنگاو رەنگە رازاندویتەوە....)

هەر لەم بوارەداو لە ژمـارە)١٩)ی سالی ١٩٤٦دا (پیرەمێرد) کاغەزی بۆ (سید حسـین حوزنی)دەنوسی تێی‌دا دەڵێت:

(استـادی خۆم سیـدحـوزنی ـ داستـانە چاپکراوەکەی شیرین و فەرهـادم پێ گەیشـت شیرینـە!! تۆیش رەنجی فەرهـاد بۆ ئاثـاری کوردی ئەدەی جێی ئافـەرینـە، یوسف زلێخـایەکی دەست خەتی تەواوم لەلایە خۆم پیری پەکی خـتوم مەگر بینێرم بۆ تۆ خوا پاداشی رەنج و ئەمەکت بداتەوە.

پەرەمەردی شاگ دلتاک ت،

دەنگی گێتی تازە بایـەخی بەبـاسی زانستیش داوە دەربـارەی (ئەدیسـون و بێ‌تەل و کارەبا) شتی تێ‌دا هەیە بروانە پێش چل سالێك چۆن ئەم گۆڤـارە خەیـالی بەوەوەکردوە رۆژێك دەبێ مروڤ دەگاتە مانگە و ئەو مانگە کە هاودەردی (بێ‌کەس)بوە بزانە لە ژمارە (٢٧)ی دەنگی گێتی‌دا چۆن بەباسی (مروڤ و مانگە) لەسەری نوسراوە کە دەڵێت (گـەلێـك سالـە بەسەرچو مروڤ هەروا لە لێکۆڵینەوەدایە، داخـوا مانـگە چۆنـەو چی تێدایە، زاناکانی خاك ناس کەلە مانگە دواون بریـاریـان داوە مانگە پێجگە لەوەی کەرتێکی زەوی‌یەو لەم خاکـە بچـراوە هیچی دیکـە نی‌یـە، جا هەرچـۆنێـك بێ مروڤ نارەزویەتی بچێ بۆ مانگە؟....)

لە ژمارە (٢٨) یش دا دەربارەی دۆزینەوەی تەلەفزیۆن دواوە.

لە دامێنی چەند لاپەڕەیەکی دەنگی گێتی‌ی تازەدا نوسـراوە (هەی لاوی‌کورد، دەنگی گێتی‌ی تازە هی خۆتە، بۆ خۆتە بیخوێنەرەوە.

کە ژمـارەکـانی دەنگی گێتی‌ی لەم پلەیەدا بە شێوەیەکی فراوان چاپ کراو فرۆشـارو کریاری پەیدابون ئەمـش وەك (گەلاوێژ) لە شارەکـان دا باوەرپێکـراوی بۆ خۆی هەڵبژارد، وەك (لە بەغداد. مکتبة الهلال ـ سوق السـرای، لە سلێمانی ـ کتێبخانەی سـەرکەوتن، لە کۆیـسنجق ـ کەمال صادق، لە خانەقی ـ محمد سـعید فەوزی، لە عەقرە ـ مەلاعلی عبدالرحمن، لە کەرکوك ـ مەلا خالدی کچانی، لەتاران ـ ابراهیم نادری).

ئەوی روون و لەبەرچاوە لەم پلەیەدا هیچ نوسینێکی رامیاری‌و پێ‌هەڵدانی چ دەوڵەت و بەرەیەکت بەرچاو ناکەوێت.

ئێمـە کە دوایی بەم توژینەوەیە دەهێنین ئومێدەوارین پسپۆرانمان چاکی لێ‌هەڵ کەن و بازوی لێ‌هەڵماڵن و دەست بکەنە لێکۆڵینەوەی زانستی‌یـانـە لەسـەر گۆڤـارو رۆژنـامـەکـانـمان تاوەکـو مێژوی رۆژنـامـەگەریمان بۆ روون ببێتەوەو هەقی هەر بڵاوکراوەیەك بەپێی هەل و مەرجی خۆی ئاشکرا بکەین.

ئەنجام

سالی ١٩٣٩ شەری دووەمی جیهانی هەڵ گیرسا ئەڵەمانیای نازی‌و ئیتالیای فاشیـسـت و دکتاتۆریەتی ژاپۆن لە بەرەی (تەوەرە ـ میحوەر)دا دژی نەتەوە دیموکراتیەکان یەکیکیان گرت و ئەڵەمان نیوەی زیاتری ئەورووپـای قووت دا، بەرەی دیمـوکراتیەکان (ئینگلتەرەو یەکێتی‌ی سۆڤیەت و وڵاتەیەکگرتوەکانی ئەمەریکا) لە بەرەی (هاوپەیمانەکان)دا ریزی خۆیان توندکردو بە سوپاو ئازوقەوە کەوتنە بەرنگاری کردن، شەرێکی جیهانی یەجگار سەخت بوو پەنجا ملیۆن زەڵام بوون بە سوونەمەینی ئەو ئاگرە جگە لە ملیارەها زەرەو زیانی مالی، شـەرەکە شەش سالی خایاند.

ـو هەل و مەرجەدا ئینگلتەرە لە عیراق دا بوونی لە هاوپەیمانەکانی

خۆی زیاتربوو، بۆ تێگەیاندنی رای گشتی دژی دیکتاتۆری تەوەرەکان ئیستگەیەکی عەرەبیو کوردی لە (یافا) داناو گۆڤارێکی کوردی بە ناو (دەنگی گێتیی تازە)وە لە بالیوزخانەی خۆی - واتە بەریتانیا - دەرکرد. گۆڤارەکە مانگانە بوو دەنگوباسی ئەو جەنگە بێ مانەندەو سەرکەوتنی دیموکراتیەکان لە بەرەکانی جەنگ دا بلاودەکردەوە لەگەڵ زانیاری دەربارەی کەلەپووری کوردیو فۆلکلۆرو ئەدەبیات. ئەوانەی دەوری سەرەکیان لە دەرکردنی ئەم گۆڤارەدا هەبوو مامۆستایان (تۆفیق وەهبیو حوزنیی موکریانیو حەسەنی شێخ حمە مارف) بوون کە ئاگری دووەمی شەری جیهان کوژایەوە (حوزنیی موکریانی) هەولیدا بۆ ئەوەی بلیسەی ئەم گۆڤارە نەکوژێنەوە بە هاوکاری لەگەڵ (محمد بابان و فائق توفیق) لە نیسانی ١٩٤٥ ئیمتیازی گۆڤارەکەیان گرتە ئەستۆو بووبە گۆڤارێکی هەفتەیی.

لەبەر ئەوەی یەکێک بووم لە تازە نووسەرەکانی سالانی چل و لەپێش دا لە گەلاوێژ (پەخشان و شیعرم) هەبووە هاتم بۆ ئەم گۆڤارەیش نووسینم ناردو بلاوکرایەوە، لەبەر ئەوەی ویستم تیشکێک بخەمە سەر ئەم گۆڤارەی کە تا ئێستا زانیارییەکی ئەوتۆی لەسەر نەنووسراوە، بە بۆچوونی من (دەنگی گێتیی) هەر گۆڤارێکەو بە دوو پلە - قۆناغ - دا تێپەریوە، چونکە:

١ - ناوی وەك خۆی ماوەو نەگۆراوە.

٢ - زنجیرەی سالەکانی وەك خۆیان ماون، سالی یەکەم و دووەم و سێیەم تا چوارەم.

٣ - خوالێخۆشبو (حوزنیی موکریانی) لە هەر دوو دەوردا رۆلێکی گرنگی بینیوە وەك هەندێ زاراوەو وشەی وەك (دێرێك، داستان، ستران، یاسا، گۆواو، بینایی چاوان، هتد..) کە لە ژمارەیەکی سالی ١٩٤٣وە هەیە تادوایی هەرماون دۆزینەوەی ئەوزاتەن.

ئەم گۆڤارە لە پلەی یەکەم دا سالانی (١٩٤٣ - ١٩٤٥) کە لە بالیوزخانەی بەریتانیا دەردەچوو دەنگوباسی سەرکەوتنی بەرەی دیموکراتی بە گشتی بلاودەکردەوەو قەت نەبووەتە کوتەکی دەستی ئیمپریالیزمی بەریتانی وێنەی هاوپەیمانەکان، چەرچل ترومان - ستالین بە تەنیشت یەکەوەبوون، وەك باسی شەری ئەفەریقا دەکرا زیاتر لە بەرگری گەلی سۆڤیەت لە لینگرادو لە پلەی دووەم دا گۆڤارەکە قەوارەی یەك هەفتەیی وەرگرت و زیاتر ئەدەبیات و کەلەپوورو فۆلکلۆری بلاودەکردەوەو ئەم نووسەرانە دەوریان لە پلەی دووەم زۆر دیاری بوو (حوزنیی /موکریانی مەلا جەمیل رۆژبەیانی/ جگەرخوێن، ئەحمەد دلزار، پیرەمێرد، ئەریهان، دەرویش جەباری، هەوری کارودوخی، قانع، مەدهۆش، صەفوەت، بەنگینە، شوکری، هتد..)

دەنگی گێتی تازە بە هەر دوو پلەکانیەوە نزیکەی چوار سالی بری (١٩٤٣ - ١٩٤٧) لەم چوارسالەدا برێکی باش لە نووسەرانی چلەکانیان بەشدارییان تێدا کردو نووسینی پوخت و شیعری رەنگاورەنگ و گرنگیەکی فرە درایە کەلەپووری کوردی، هەروەها ئەم گۆڤارە لە یەکەم ژمارەیەوە هەولی ئەوەی داوە بە کوردی پەتی بنووسێت و گەلێک وشەی رەسەنی کوردی زیندووکردووەتەوەو خستویەتییە ناو نوسینی کوردییەوە کە تا رۆژگاری ئەمرۆمان بەکاریان دەهێنین.

پەراوێزەکان:

١ - گۆڤاری گەلاوێژ لە وەختی خۆیدا ستایشی ئەم ئیستگە کوردییەی کردوە.

٢ - لەو سەردەمە (یەکێتیی سۆڤیەت) بالیوزخانەیان لە بەغدادا نەبوو ئەمەریکاش دەفیان دەنگی نەدەداو نفوزێکی ئەوتۆیان لەم ولاتانەدا نەبووە

٣ - بروانە - مێژوی ئەدەبی کوردی علاءالدین سەجادی، چاپ ١٩٧١ ل ٦١٤.

٤ - بروانە - رابەری رۆژنامەگەری کوردی، جەمال خەزنەدار، بەغداد ١٩٧٣ ل ٤٣

٥ - بروانە - تأریخ الصحافة الکردیة، جەبار محمد جەباری، ١٩٧٥، ل ٤٢

٦ - بروانە - تێگەیشتنی راستیو شوێنی لە رۆژنامە نوسی کوردیدا -

٧ - د. کەمال مەزهەر ئەحمەد، بەغداد ١٩٧٨ ل ٢٣٧

٨ - هەندێ کەس (قۆناغ) بەکار ئەهێنن، بەلام لەبەر ئەوە لەسەرچاوەدا - وشەیەکی تورکیە (پلە) بۆ (مرحلة) لەبارتر دەزانم.

٩ - بروانە - گۆڤاری گەلاوێژ، سالی ٥، ژ ١١، تشرینی دووەمی ١٩٤٤ لاپەرە (٤٢)

١٠ - محمد بابان کوری جەمیل بەگی مەجید پاشای بابانە، لە کفری لەدایك بووە، کولیجی حقوقی لە چلەکان دا تەواوکردوە، کوردێکی دلسۆزە، ئێستا ماوە نەخۆشی پەکیخستووە تەمەنی نزیکەی هەشتا سالێك دەبێت.

١١ - ج.ب. رۆژبەیانی، جەمیل بەندی رۆژبەیانی یان مامۆستا مەلا جەمیل کە ئێستا (محمد جمیل رۆژبەیانی)یەو لە کوری نوسین دا بەردەوامە.

عرض لمجلة دەنگی گێتی‌ی تازه (العالم الجديد) الكردية

مصطفى نەریمان

لما نشبت الحرب العالمية الثانية انتشرت اوارها وشملت اكثر بقاع الارض فكانت المانيا النازية وفي ركبها ايطاليا الفاشية واليابان يريدون اكتساح العالم الحر فشكلوا قوة تدعى بـ (دول المحور)، أضحت البشرية في خطر من أمرها فرصت الدول الديمقراطية آنذاك ـ انكلترە، الولايات المتحدة الامريكية، الاتحاد السوفيتي ـ رصت صفوفها في مجموعة دول الحلفاء لصد هجمات المانيا الهتلرية والدفاع عن العالم الديمقراطي الحر.

كانت بريطانيا آنذالك هي صاحبة النفوذ في العراق وهي تمثل دول الحلفاء فاصدرت مجلة كردية تدعى (دەنگی گێتی‌ی تازه ـ صوت العالم الجديد) لنشر أنباء انتصارات الحلفاء في جبهات القتال والدعاية ضد النازية ونشر التراث الكردي والأدب والعلوم وغيرها، وبعد ان وضعت الحرب العالمية الثانية أوزارها وبجهود من بعض المثقفين الكرد الذين عملوا مع المجلة في بدء تأسيسها كالمرحوم (حوزنى المكريانى) تمكن مع كل من الاستاذين محمد بابان وفائق توفيق الاستمرار في اصدار المجلة ذاتها وبامتياز جديد ـ خارج نطاق الحلفاء والسفارة البريطانية الممثلة لها ـ فتمكنت المجلة من المضي قدماً سنتين أخريين.

لم تكن المجلة لدى صدورها الاولى ـ المرحلة الاولى في السفارة البريطانية أداة طيعة بيد الاستعمار البريطاني بل كانت تنشر انباء انتصارات الحلفاء بصورة عامة وفي جميع جبهات الحرب، وقد اسدت هذه المجلة طيلة صدورها في بحر السنوات الاربع (١٩٤٣ ـ ١٩٤٧) خدمات جليلة للتراث الكردي والادب والثقافة وبرزت على الساحة الثقافية الكردية وعلى صفحاتها أقلام خيرة لعبت دوراً مشرفاً في رفد النتاج الفكري الكردي من امثال (حوزنى موكريانى، محمد جميل الروژبياني، پيرەمێرد، قانع، زيوەر، دلزار، جگەرخوين، نەريمان، وردى، هەورى، صفوت، كاردۆخى، درويش الجباري، مدهوش، بنگينه... وغيرهم...) مازال بعضهم أحياء يرزقون...